

НОМІНАТИВНІ РЕЧЕННЯ В СИНТАКСИЧНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ В. СВІДЗІНСЬКОГО

Статтю присвячено аналізу номінативних речень у поетичному доробку В. Свідзінського. Описано різноманітні класифікації цих реченнєвих конструкцій за типами та семантикою. Визначено функціонування номінативних речень у поезії автора.

Ключові слова: номінативні речення, буттєві, вказівні, емоційні, індивідуальний стиль.

Володимир Свідзінський – один із найбільших майстрів художнього слова ХХ століття. Його творчість багатогранна й унікальна. Поет яскраво й неповторно змальовує світ природи, людські переживання, відтворює національні традиції українського народу.

Поетичний доробок В. Свідзінського вивчали Е. Райс [12], Е. Соловей[14], І. Дзюба [2], В. Медвідь [8], Я. Поліщук [11] та ін.

В. Свідзінський досить часто використовує у мові поезії односкладні речення, зокрема номінативні. Мета цієї статті – визначити основні типи номінативних речень у поетичному доробку В. Свідзінського та проаналізувати їх стилістичне навантаження.

Номінативне речення — це семантично-елементарне просте речення, спеціалізація якого полягає у ствердженні буття предметів чи явищ. Головний член у номінативному реченні виражається словом з номінативною функцією.

Як відзначає Н. Москаленко, номінативні речення – один з різновидів односкладних речень – почали широко вживатися в українській мові з останньої чверті ХІХ ст. Раніше використання цих речень було обмежене в усіх жанрах літературної мови. Тривалий час функції номінативних речень були дещо одноманітними: вони позначали час, інколи – місце дії, майже ніколи не виражали переживання людини, не відбивали якихось змін у станах, діях. Тільки з початку ХХ ст. і особливо в наш час номінативні речення стали різноманітними і за будовою, і за стилістичним уживанням, почали визнаватися рівноправними серед інших односкладних речень [9,

с. 24].

Уперше визначає категорію й типи номінативного речення О.М. Пешковський, трактуючи головний член номінативного речення як присудок. У роботі “Русский синтаксис в научном освещении” учений подає класифікацію номінативних речень, у якій розглядає три їх типи: буттєві, вказівні й називні номінативні речення [10, с. 341].

На сьогодні відомо кілька класифікацій номінативних речень. Наприклад, Н.А. Москаленко поділяє номінативні речення на буттєві або описові (екзистенційні), вказівні, емоційні [9, с. 25].

На думку Ю.Шевельова, “саме екзистенційні речення – і тільки вони – заслуговують повністю на назву називних речень, бо лише в них з цілковитою рельєфністю і чіткістю виявляється суть даної синтаксичної конструкції” [16, с. 16].

М. Каранська [6, с. 126-127]. розподіляє номінативні речення за значенням на такі види:

1) буттєві, які повідомляють предмет, існування якого сприймається наочно, безпосередньо;

2) вказівні, основна функція яких — звернути увагу, вказати на той або інший предмет;

3) тематичні, які визначають тему подальшої розгорнутої розмови або письмового викладу;

4) називні – назви заводів, шкіл, газет, журналів, книг і т. ін.;

5) номінативні речення уявлення, які повідомляють про предмет, що постає лише в думках, спогадах та уявленнях.

За функціями та характером змісту номінативні буттєві речення І. Сушинська поділяє на чотири групи: 1) описові; 2) речення-впізнання; 3) речення-репліки; 4) рефлексивні речення [15, с. 173].

Аналізуючи номінативні речення у творчості В. Свідзінського, ми використовуємо класифікацію Н.А. Москаленко, оскільки вважаємо, що семантична спеціалізація номінативних речень полягає саме у ствердженні

буття предметів чи явищ, а на основне значення буття вже нашаровуються значення оцінки чи вказівки. Тому ми розглядаємо буттєві, оцінні (емоційні) номінативні речення та вказівні.

Аналіз творчості В. Свідзінського дозволяє говорити про те, що його поетична мова відтворює навколишній світ, психічний стан людини, захоплення, переживання. І. Дзюба визначає, що для цього поета природа – це ”весь осередок життєдіяння, де людина закорінена сповна і незримо; і тому рефлексія над природою є в нього рефлексією над цілістю життя й людської долі. Здебільше людина в нього просто незримо приявна в природі, ніби закодована в ній, і тому естетичне входження в неї є водночас і входженням у істоту людини” [2, с. 46].

За нашими спостереженнями, найбільш поширеними в поезії В. Свідзінського є номінативні речення, які повідомляють про буттєвий стан природи, змальовують абстрактні явища, називають осіб.

Здійснивши аналіз синтаксичних конструкцій у творчості В. Свідзінського, виділяємо різноманітні семантичні групи номінативних речень. У цих конструкціях автор називає як простих людей, так і історичних осіб: “*Темна. Ні синього неба, Ні свіжого листа не бачить. Обнявши її прохолодним затінням, Шепоче над нею розпашиста липа*” [13, с. 29]; “*От же ні! Одрізнився од темряви ясен, – Ясен сокіл між деревом, – Одрізнялася бабка, Голубка між травами. День зіходить... Колишній друг*” [13, с. 262]; “– Кому ж і пити таку вишнюку, Кому й розлить її не гріх? *Сам батько. Як його назвати, Місцевий ангел, чи Махно*” [13, с. 388]; “*Івасик бідний! Тільки стріпотіло Плече йому. Убійниця притьмом Копає діл, безодголосне тіло Землею прикидає і піском*” [13, с. 409].

У контекстах з номінативними реченнями автор змальовує явища природи, рослини, обстановку. “Природа в нього жодним чином не відокремлена від потоку життя, а радше органічно визначальна в цьому потоці” [14, с. 490]: “Який в тебе плащ химерний! *Вітер, огонь і тьма. Прийшла і уже для мене Нічого в світі нема*” [13, с. 352]; “*Куці шипшини.*

Подивився – Так голубіє тінь! І задзвеніло на тичині: Чергінь! чергінь!”[13, с.152]; “*І от заулук. Бур’ян, сміття. Ми стоїмо коло брами, І хоч нерано вже – з нами / Наше маленьке дитя*” [13, с. 237].

У поетичній мові В. Свідзінського часто використовуються фольклорні елементи. Зокрема, у деяких номінативних реченнях превалюють образи ночі, тіні, тиші як символи смутку, страху, тривоги, розпачу: “З-за ріки, від луки, Лине клекіт гусей, З-за ріки – Гусім пухом зима...*Тьма.*” [13, с. 120]; “Але похмурий дід іде. І в древню пасіку веде. А сам мовчить. *Вечірня тінь І запах воску. Сон і тлінь.*” [13, с. 175]; “*Холодна тиша. Місяцю надламний, Зо мною будь і освяти печаль мою*” [13, с. 213]; “За теплим нависом юги Посовгнувся веселий грім. Бджола злетіла. *Блиск і тінь. Духмяні сонячні уста, Ласкаві весни молодим.*” [13, с. 222]; Це пов’язано з тим, що поет пережив смерть близької людини, зазнав розчарувань, бо не бачив свого місця в системі, яка існувала в ті часи.

Гнітючі мотиви тіні й ночі наскрізно проходять в більшості поезій В. Свідзінського: “Великий камінь нащурило ухо – Тихо в долині. *Ніч.*” [13, с. 151]; “Великий камінь глянув на мене – *Ніч.*” [13, с. 151]; “*Ніч. Над медовим ручаєм Зорі на схід веду. Там, де яблука стигнуть, Тебе, як жар-птицю, жду – Все тебе!*” [13, с. 212]. За народними уявленнями, ніч вважається матір’ю смерті та сну. Дуже тісно з ніччю пов’язаний образ тіні як символу душі людини, непорозуміння, невиразності. Тиша в поезіях митця – це також єднання з вічністю, швидкоплинність земного життя. Тиша у Свідзінського скидається на тишу на цвинтарі, яка “пахне” смертю. Словообраз смерті у віршах поета належить до найуживаніших. Вона для нього наділена таємничою силою, урочиста та незрозуміла. Припускаємо, що смерть у розумінні поета – це перехід від світла до тіні, темряви, від дня до ночі, вихід у великі, непізнані світи.

У поетичній мові автора функціонують і номінативні пейзажні речення. Природа у нього образна, символічна, наділена чарами й таємничістю: “*Весна. Розкрились небеса. Збудилось все, що жити здібне. І от згортають*

діти знов Торішнє листя непотрібне.” [13, с. 30]; “Осінь ходить, Збирає сухозлітку листя, Стебельну ламань. *Осінь, осінь!*” [13, с. 190];

Автор досить часто згадує свою домівку, місця, де він провів дитинство: “Рівний сніг пухнавіє – ще свіжий, Ще пропаханий холодом неба. *От і двір мій*” [13, с. 275]. За народними традиціями, хата – символ внутрішнього світу, родинне вогнище, місце перебування душ предків [1, с. 557]. У поезії митця простежується як мотив руйнування мікрокосму ліричного героя, відчуття порожнечі й тривоги: “В Магрі віді сну ще Залишились крила. – *Вікно. Жахлива І левада в диму. Біжить по узліссі*” [13, с. 393]; “Але дому уже не було. *Лиш попіл і стіни...* Обсмалена птичка Кричала, вмирала В жалкій жаливі” [13, с. 395]. Превалювання сумних нот у віршах В. Свідзінського не випадкове, оскільки поет жив у складний час і бачив чимало горя – це і голодомор, і репресії, і самотність.

Найбільш поширеним типом номінативних речень у поезії В. Свідзінського є речення буттєві (екзистенційні). Вони змальовують обстановку, оточення, стимулюють подальше розгортання дії. Тому буттєві номінативні речення здебільшого займають початкове місце в контекстах, від них поширюється подальше ускладнення та наростання дії. Наприклад: “*Спека. Південь гомонить, щебече, співає...* В саду над верхами дерев Пронизливо крячуть ворони. Солодко пахнуть акації білі” [13, с. 29]; “*Тінь. Молодиться на дощ. Десь ізвисока: кру! кру! Засмутилось мале деревце: Умру!*” [13, с. 157]; “*Величний, приятний дід. Повідає: – Я твій сусід І тебе за мирність люблю*” [13, с. 193]; “*Ніч. Платівки снігу глушать вікно. Пий вино.*” [13, с. 196].

У поезії В. Свідзінського важливе місце посідають номінативні речення оклично-називні (емоційні), які надають його творам значного емоційного напруження. Вони змальовують психічний стан ліричного героя, хвилювання, а також фіксують враження, захоплення описуваними картинами, раптові та побіжні сприймання, реакції на певні явища й події тощо. Залежно від ступеня переданої емоції, способу вираження головного

члена, наявності допоміжних засобів передачі емоцій серед цього типу номінативних речень, які функціонують у досліджуваній поезії, виділяємо дві групи. Речення, що належать до першої з них, передають позитивні емоції, друга ж група речень акумулює в собі негативні емоційний заряд. Часто носієм емоційного значення в обох групах речень є стилістично нейтральні слова, тоді емоційність створюється за допомогою інтонації: “*Зелені свята, весняні свята! Липовим гіллям замаєна хата, Липовим гіллям, татарським зіллям, Чим весна багата*” [13, с. 7]; “*Бідний чортик! Такий-то сумний Твоїх мудрощів плід! Умреш – і завіють вітри Твій поплутаний хід*” [13, с. 158]; “*Теперішнє! Золотогранна свічка, Що кожну мить згоряє безнастанно На сонячнім престолі, а проте Стоїть на нім од віку і до віку!*” [13, с. 318]; “*Урвалась музика. Зося бліда. У сінях чиясь тривожна хода. Ні, то причулось. О, підлий час! Хай Бог боронить і милує нас!*” [13, с. 378].

Вказівні номінативні речення у творчості В. Свідзінського функціонують набагато рідше. У них не лише міститься констатація наявності, існування предметів, явищ, подій чи станів, а й вказівка на них. Наприклад: “*Узимі маленького дому Розмерзалось не часто вікно. От вечір. Внесли соломугу. Розлили холодне вино*” [13, с. 178]; “*Ось подруги... Павлик. Ось фарба розлита. Жар-птиця сіяє Ось на полотні, Мальована нею – Небачена в світі*” [13, с. 392].

У поетичному доробку В. Свідзінського функціонують різноманітні за значенням та стилістичними функціями односкладні номінативні речення. Вони навіть на тлі нешироких контекстів яскраво виявляють свою стилістичну якість. У поезії митця превалюють буттєві непоширені номінативні речення, які вносять експресивне забарвлення, формуючи художній опис, своєю лаконічністю вносять певну динаміку, яскраво підкреслюють думки автора, привертають увагу читача до явища.

Аналіз синтаксичної організації поезій В. Свідзінського взагалі і номінативних речень зокрема дозволяє глибше зрозуміти індивідуальний стиль автора, виявити зв'язок між поетичною формою та смисловим

навантаженням поезій, визначити спосіб вираження основних мотивів та образів. Активне використання поетом номінативних речень, на нашу думку, зумовлене тим, що ці конструкції значною мірою виражають думку автора, концентруючи її на одному слові, яке відразу ж привертає увагу читача, спонукаючи його до осмислення поезії. Подальше дослідження поетичного синтаксису В. Свідзінського дасть змогу говорити про інші особливості мовної організації його поезії.

Список використаних джерел

1. Войтович В. М. Українська міфологія. – К.: Либідь, 2005. – 664 с.
2. Дзюба І. Засвітився сам до себе // Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: У 2-х т. – К., 1994. – Т.1. С. 402
3. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення.– К.: Наук. думка, 1973. – 284 с.
4. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика. – К.: Наук. думка, 1987. – 113 с.
5. Іваницька Н. Л. Синтаксис простого речення. – К.: Вищ. шк., 1989. – С. 3-9.
6. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови. – К.: Либідь, 1995. – 307 с.
7. Коцюба З. Г. Семантична структура номінативних речень англійської та української мов // Мовознавство. – 2002. – № 2-3.– С. 56 - 62.
8. Медвідь В. Володимир Свідзінський: поет ХХІ століття // Укр. слово. – 1995. – 27 квіт. (№17). – С. 7.
9. Москаленко Н. А. Односкладні речення: Лекції з курсу сучасної української літературної мови для студентів-заочників – Одеса, 1965. – 30 с.

10. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. – М.: Учпедгиз, 1938. – 375 с.
11. Поліщук Я. Символи і метаморфози: християнська символіка у модерній українській поезії // Мандрівець. – 1999. – №1. – С. 48-53.
12. Райс Е. Володимир Свідзінський // Сучасність. – 1961. – №4. – С. 151-165.
13. Свідзінський В. Поетичні твори.: У 2-х т. – К.: Критика, 2004. – Т. 1. – 584 с.
14. Соловей Е. “Роботи і дні” поета // Свідзінський В. Є. Поетичні твори.: – К.: Критика, 2004. – Т. 1. – С. 447-517.
15. Сушинська І. Функціональні різновиди буттєвих номінативних речень // Збірник наукових праць. – Донецьк: ДонДу, 1999. – С. 173-178.
16. Шерех Ю. До генези називного речення. – Мюнхен, 1947.

The article is devoted to the analysis of nominative sentences in the poetic reserve of V. Svidzinskogo. Various classifications are described these rechennevikh constructions on types and semantics. Certainly functioning of nominative suggestions in the poetry of the author.

Key words: nominative sentences, existential, demonstrative, emotional, personal style.